

## Egyházpolitika Somogyban

### *A katolikus egyház 1958–1968*

A tanulmány a Kádár-korszak egyházpolitikájának 1958–1968 közötti periódusát elemzi, országos és megyei források alapján. A Művelődésügyi Minisztérium Egyházügyi Hivatala, később az ismét önálló szervként működő Állami Egyházügyi Hivatal, valamint a Somogy megyei egyházügyi főelőadók és a Veszprémi Püspökség által készített jelentések, körlevelek, kancelláriai iratok alapján okadatolt, reflexív módon valósult meg az állami és egyházi hierarchia különböző szintjein keletkezett utasítások hatásainak, valamint az ezek nyomán megtörténő egyházi aktorok magatartási mintázatainak vizsgálata.

1958-ra a pártállamnak többé-kevésbé sikerült restaurálnia az 1950-es évek fontosabb egyházpolitikai elemeit. Ennek lényeges része a békepapi mozgalom újraindítási lehetőségeinek megteremtése. Az MSZMP elérkezettnek látta az időt arra, hogy az egyházpolitika új stratégiáját is megfogalmazza a népfronthatározatban. (BALOGH Margit /1996/, *Egyházak a szovjet rendszerben /1945–1948/*, in *Magyarország a XX. században*, 2. kötet, Szekszárd) Ez öltött testet végül az 1958-as párthatározatban.

1958 nyarán is folytatódott az állam térnyerése. A katolikus egyházban újabb 45 kulcspozíciót sikerült megszerezni. Ezen kívül 98 fontos beosztásból – teológiai tanári, határ menti plébániák – sikerült az állam számára megbízhatatlan lelkészeket kiszorítani. A református egyházban 10, az evangélikus egyházban 5 újabb kulcspozíciót töltöttek be lojális papokkal. (Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár /MNL, OL/, M-KS-288-22 /1958/, 4. öe. Jelentés a Politikai Bizottság 1958. június 10-i, az állam és az egyházak közötti viszonyra vonatkozó határozatának végrehajtásáról, Művelődésügyi Minisztérium Egyházügyi Hivatala /MM EH/, Budapest, 1958. szeptember 13.)

Az 1958-as párthatározatot az EH apparátusa készítette elő. Az erre vonatkozó „háttériratok” explicit formában, tehát egyértelműen kifejezték azokat a szándékokat, célokat, amelyek a hatvanas évek egyházpolitikáját meghatározták. Az állam és az egyházak együttműködésének tartalmát illetően a leglényegesebb pontok a következők:

„A Hazafias Népfront célkitűzéseinek megvalósítása.

A nemzetközi feszültség enyhítése, a béke.

A dolgozó tömegek életszínvonalának emelése.

A haza és más népek szeretete.

A közérkölsz színvonalának emelése (állampolgári kötelezettségek teljesítése, a köztulajdon védelme, a munkakerülés leleplezése, a felsőbbtség tisztelete stb.).

A közösségi életforma kialakítása.” (MNL, OL, M-KS-288-22 /1958/, 4. öe. Vázlat az egyházpolitikával kapcsolatban készítendő előterjesztéshez, MM EH, Budapest, 1958. március 25.)

A nyilvánvalóan propagandisztikus célok megvalósítása a diktatúra gazdag eszköztárának, lehetőségeinek felhasználásával történt. Ennek egyértelmű kifejtését is tartalmazták az EH dokumentumai: „A szocialista állam és az egyházak közötti politikai együttműködésből pozitív politikai viszony alakul ki. Ebből nem következhethet, hogy az egyházak hatalmi pozíciókat szereznek. A hatalmi igényből eredő egyházi követeléseket el kell utasítani, s annak jogosságát bizonyítani kell a hívő tömegek számára.

Miközben el kell utasítani az egyházak olyan igényét, amely politikai és kulturális hatalmuk növelésére irányul, aközben biztosítani kell a hívő tényleges vallásos szükségleteinek kielégítését. Lehetőséget kell adni az egyházaknak, hogy – a szocializmus érdekeit nem sértően – szabadon működhessenek a vallás gyakorlása terén.

Az egyházak politikai támogatásának formái: egyrészt a szocialista állam bizonyos választott szerveiben való megfelelő arányú részvétel, másrészt az egyházon belül létrehozott haladó mozgalmak, harmadrészt különböző megfelelő egyházi megnyilvánulások (prédikációk, nyilatkozatok, ünnepi aktusok stb.).

Az egyházak arra alkalmas képviselői részt vesznek a parlamentben, a megyei, járási és városi tanácsokban, a Hazafias Népfrent összes szerveiben, a békeközmozgásban. [...] Az államnak ezekre a személyekre kell elsősorban támaszkodni és rajtuk keresztül biztosítani a politikai megosztottság érvényesülését.” (Uo.)

A dokumentumok határozottan megfogalmazták a célrendszert és a követendő taktikát. A vallásos tömegek befolyásolása nagyon fontos volt a politika számára. A hívők bevonását szükségesnek tartotta az „egyházi reakció” elleni harcban, mert ez erőteljesebbé tette az ellenállás teljes elszigetelését és felszámolását. Ebben a küzdelemben a politika irányítói szerint mindig figyelembe kellett venni a hívők érzéseit. A politikai leleplezést kombinálni kellett a helyes adminisztratív intézkedésekkel. Elkerülték a durva, a vallási érzelmeket sértő módszereket. Arra törekedtek, hogy a hívők maguk kérjék a felsőbb egyházi hatóságoktól a rendszernek meg nem felelő papok eltávolítását. Az Egyházügyi Hivatal és a Belügyminisztérium konkrét segítséget nyújtott, és adatokat szolgáltatott a megyei pártbizottságok és tanácsok részére.

A megjelölt célkitűzésekhez kedvező külpolitikai körülményekre is szükség volt a helyzetelemzés szerint. Az állam számára rendkívül fontos volt az egyházak nemzetközi kapcsolatainak alakulása. Ezek meghatározták a többi szocialista országhoz való viszonyt is. Ezért foglalkozott az EH körültekintően ezzel a kérdéssel. A Vatikán magatartását agresszíven ellenségesnek ítélte, s hosszú időre politikai realitásként számolt vele. A magyar katolikus egyház püspökeitől ugyanakkor azt várta, hogy a Vatikánál és a nyugati országok katolikus egyházi vezetőinél hamarabb ismerjék fel a társadalmi változások világméretű bekövetkezését. Ilyen módon a szocialista országok katolikus egyházai fokozatosan eltávolodtak a Vatikántól. E folyamat kialakulása időben és méreteiben másképp zajlott minden népi demokratikus országban. Olykor nyíltan (pl. Kína), néha deklaráció nélkül vált gyakorlattá (például Csehszlovákia, kisebb mértékben Magyarország). E hosszú, lassan két év-

tizede tartó folyamatban az államnak irányítania kellett a hazai katolikus egyház külkapcsolatait.

A nemzetközi kapcsolatoktól való teljes elzárkózás nem vezethetett a szocialista állam érdekeinek megfelelő eredményre. A Vatikán és hazánk közötti kapcsolat gyengítése mellett fokozatosan erősítették a népi demokratikus országok katolikus egyházaihoz, valamint egyes, számukra megfelelő nyugati vezetőkhez fűződő baráti szálakat. Ténylegesen hitelvi, dogmatikai, szertartásbeli kérdésekben ugyanakkor feltétlenül biztosítani kellett a római irányítás érvényét. Élesen külön választották a „Római Szentszék” és a „Vatikáni Állam” egyházi és politikai hatalmát. (Uo.)

Az alábbiakban azt vizsgáltuk meg, hogy az országos egyházpolitika főbb trendjei milyen módon transzformálódtak és valósultak az alsóbb regionális és lokális szinteken. A „helyi kérdések finomabb kezelését” az Elnöki Tanács 1957. 22 számú törvényerejű rendelete tette lehetővé. A diszpozíció – az egyházi állások betöltésének állami felügyelet alá vonása – a lelkészekkel szemben alkalmazott adminisztratív fellépést napi gyakorlattá tette.

A Veszprém Egyházmegyei Hatóság 1958. október havi köriratában Klempa Sándor püspöki helynök megdicsérte azokat a papokat, akik a „nyugtalan időkben” megállták a helyüket. Ugyanakkor fájalta, hogy szórványosan akadtak, akik az Egyházi Törvénykönyv kifejezett tiltása ellenére 1956. október 23-a után állomáshelyüket súlyos ok és engedély nélkül, hűtlenül elhagyták. A tizenkét lelkészt (Czuczai László, Cserjés Sándor, Forgó Ferenc, Hardy Gábor, Kovács Jenő, Láhony Rezső, dr. Málíg Gábor, Mésrany Tibor, Németh Sándor, Padányi Károly, Mánzor László, Serányi Lajos) felfüggeszti állásából – jelentette ki –, amennyiben a rendelkezés tudomásul vétele után nem jelentkeznek az egyházmegyei hatóságnál szolgálattételre, illetve nem foglalják el elhagyott szolgálati helyüket. (Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár /VFL/, Veszprém Egyházmegyei Hatóság körirata, 2000-137/1958.) A tizenkét lelkész nem engedelmeskedett a felszólításnak, ezért őket az egyházmegye nem alkalmazta. A Veszprémi Egyházmegye papságának betűsoros névmutatójából mindegyikük neve hiányzott (*A Veszprémi Egyházmegye névtára 1963*, Veszprém). 1959-ben dr. Major Kálmánt, a veszprémi teológia volt tanárát helyezte Klempa Sándor szolgálaton kívül. A lelkész 1964-ben újabb figyelmeztetésben részesült, mert engedély nélkül egyházi tevékenységet folytatott. (VFL, 2000-170/1959. és 12-17/1964.)

A Somogy megyei egyházügyi előadó, Werstroh János levélben kifogásolta, hogy a diszpozíciók ügyében az apostoli kormányzó előzetesen nem tájékoztatta, és ezzel több esetben nehezítette azok zökkenőmentes elintézését. (VFL, 2000-62.) Az előadó feletteseinek is jelentette, hogy az 1962 nyarán sorra került diszponálások is hét esetben az ő megkérdezése és beleegyezése nélkül történtek. Utalt arra is, hogy az országos érdek felette áll a helyinek, hiszen az egyházi főhatóság, vagyis Klempa Sándor csak a felsőbb állami szerv, az ÁEH beleegyezésével diszponálhat. (Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára /MNL SML/, XXIII.1. f. 3a/6 sorozat, TÜK-iratok. Összefoglaló jelentés az egyházpolitikai helyzetről. Kaposvár, 1963. IV. negyedév.)

A diszpozíciók száma 1959-ben volt a legmagasabb. Utána következik az 1958. év indexe, majd a rangsorban a harmadik az 1961-es év. A diszpozíciók kiemelkedő számát mindegyik esetben az országos politika alakulása magyarázza. 1958-ban született meg az MSZMP KB egyházpolitikai határozata, majd 1960 márciusában az MSZMP PB határozata az állam és a katolikus egyház közötti viszony alakulásának főbb problémáiról. Az áthelyezések száma 1966-tól kezdve meredeken csökkent. A magyar állam és a Vatikán között 1964-ben megkötött részleges megállapodás hatása konszolidációs tényezőként döntő jelentőségűnek bizonyult.

A diszpozíciók kérdésében többször fordult elő összeütközés a püspök és az állami hatóság között. Klempa Sándor apostoli kormányzó taktikázní kényszerült, ha az exponált helyekre a számára megfelelő lelkészt akarta kinevezni vagy a megye papságával való összeütközést el akarta kerülni. A kaposvári belvárosi plébánia betöltésére három személyt javasolt, a döntést pedig az állami szervre bízta. Az apostoli kormányzó bizonytalankodása és taktikázása fejeződött ki abban is, hogy a diszpozíciók számát is növelte. Ezt kifogásolta a megyei egyházügyi főelőadó, mert nem látta a maga szempontjából indokoltnak. 1965-ben például a megye papságának mintegy harmadát helyezték át. Előfordult olyan eset is, hogy egy személyt rövid időn belül kettő, esetleg három helyre is kinevezett az aula. Az 1960-ban kiadott sematizmushoz képest 1965-re az áthelyezések eredményeképp 44 helyen történt változás. Az egyházügyi főelőadó – Decsi József – és a püspök abban egyeztet meg, hogy csak elkerülhetetlen esetekben mozgatnak meg lelkészeket. (MNL SML, XX-VII. 518.f. MSZMP Somogy Megyei Bizottság iratai. Jelentés Somogy megye egyházpolitikai helyzetéről Kaposvár, 1966. február 1.) Az egyházügyi főelőadó feltételezhetően nemcsak a személyes presztízs miatt kifogásolta Klempa áthelyezéseit, hanem felsőbb utasításra is csökkenteni kellett a lelkészek mozgatását.

Ha a diszpozíciókat Veszprém és Somogy megye viszonylatában vizsgáljuk, látható, hogy közel azonos számú lelkészt helyeztek át tíz év alatt a két megyén belül. Az áthelyezések száma a már összviszonylatban említett években – 1958-ban, '59-ben és '61-ben – a legmagasabbak. A két megye közti „lelkészcsere” sem összességében, sem pedig évenkénti bontásban nem volt jelentős. Az aula a diszpozícióban kiegyensúlyozottságra törekedett, s nem borította fel a megyék lelkészi karának összetételét.

A veszprémi egyházmegye vezetésében esperesi és esperes-helyettesi szinten 1959-ben jelentős változások történtek. 10 esperest saját kérelmére, 20 esperest pedig feltehetően az állami szervek követelésére mentett fel tisztségéből a püspöki aula. A 35 esperesi kerületből 34 élére nevezett ki Klempa Sándor új tisztségviselőt. A Somogyi főesperesség 13 esperesi kerületéből 12 kerület kapott új vezetőt. A helyettes esperesek közül 15 fő ugyancsak újonnan megbízott lelkész volt. A Somogyi főesperesség Ságvári esperesi kerületében a 7 helyettes esperesből 5, a Segesdi főesperesi kerület 6 helyettes espereséből 2 fő az újonnan kinevezett lelkész. (VFL, Kancelláriai iratok 3800-121/1959.) Ilyen méretű váltás az egyházmegye középszintű vezetésében a tíz év során többé nem történt.

Az esperesi és esperes-helyettesi funkciók mellett az egyházügyi főelőadó a nagybajomi, a kadarkúti, a balatonboglári, a balatonlelle, a fonyódi, a kőröshegyi, a siófoki, a balatonszabadi, a berzencei, a gyékényesi és a böhönyei plébániákat is fontosnak tartotta abból a szempontból, hogy ezekre a helyekre is csak a hatalom szempontjából megbízható lelkészeknek lehetett kerülnie. A kaposvári belvárosi plébániát külön kiemelte, ahova olyan személyt kellett javasolni, aki hajlandó volt őszintén együttműködni az állami egyházügyi hatósággal, s megfelelő tekintéllyel is rendelkezett. (MNL SML, 518.f. MSZMP Somogy Megyei Bizottsága, Munkaterv 1966. január 1-től 1966. június 30-ig, Kaposvár, 1966. január 3.)

Az 1958-ban sorra kerülő választások megyei és helyi szinten egyaránt lehetővé tették, hogy az állam újra összekösse azokat a politikai szálakat, amelyeket a forradalom széttépett. A Rákosi-korszakban a békepapi mozgalom szervezetileg jól kiépített rendszerben működött, most újraindítása csak lazább keretek között volt lehetséges. A Hazafias Népfront aktivizálta a volt békepapokat Somogyban is, ahol csak a katolikus békepapok működtek tovább. A békebizottságok járási szintig működtek a népfronton belül. A választásokra való felkészülés, a Hazafias Népfront jelölő listáinak elkészítése a mozgalom sorainak újrendezését követelte meg. 25 pap töltött be 33 közéleti funkciót. Ennek az az oka, hogy 7 fő egyszerre több helyen vállalt szerepet. (Abaligeti Kázmér 3, dr. Bacza Dezső 2, Kovács Sándor 2, dr. Langmár Lipót 2, Molnár István 3, dr. Vajay József 2, dr. Pfeifer János 2.) A funkcióhalmaz magyarázata egyrészt az, hogy többen – Abaligeti, Pfeifer – „rég” békepapok voltak. A több funkciót betöltő papok helyzetét az is erősítette, hogy szolgálati helyük – Fonyód, Nagybajom, Siófok, Berzence, Balatonkeresztúr – a megyei egyházpolitika szempontjából frekvenciáknak számított.

Jellemző esetről számolt be jelentésében az egyházügyi főelőadó. Dr. Vajay Józsefet büntetésből diszponálták Nagykanizsáról Balatonkeresztúrra. Kongruáját is megvonták. Az egyházügyi főelőadó kilátásba helyezte, ha hajlandó a megyei békebizottságban tisztséget vállalni, a kongruát visszakaphatja. A „meggyőzés” eredményre vezetett. A megyei egyházügyi főelőadó úgy látta, hogy a békepapi mozgalomnak aránylag nagy befolyása van az egyházban. Dr. Pfeifer János a világi hatalom támogatását élvezte, mint a békebizottság titkára, így a hozzá fordulókon tudott segíteni. A vezető szerepet játszó régi mozgalmi papok magatartása kétértelmű. Kifejlé hangoztatták a Vatikánhoz való hűségüket, de négy szemközti beszélgetésekben kritizálták annak politikáját. A pozitív tendenciák ellenére a mozgalom azonban az újrakezdés nehézségeivel is küszködött.

A forradalom előtti állapotokhoz képest nem történt lényeges változás, ami azt jelentette, hogy a békepapság bázisát nem sikerült a létszám emelésével növelni. A népfrontos keretek túl lazának bizonyultak az egyházügyi főelőadó szerint, s ezt a szervezeti formát a mozgalom harcosabbá, ütőképesebbé tétele érdekében át kellene szervezni úgy, hogy a népfronton belül a békepapi mozgalom viszonylag nagyobb önállósággal és mozgékonyasággal rendelkezzen. Erősíteni kellene az EH irányító be-

folyását. A kifogások és a javaslatok abból eredtek, hogy egyes társadalmi szervezetek nem kérték ki a főelőadó véleményét, amikor a lelkészeket az adott funkcióra jelölték. A papság tekintélye a főelőadó szerint sok községben nem szenvedett csorbát, a tanácsok egy kisebb része – Toponár, Kapoly, Igal, Töröcske – támogatja is a lelkészeket. A községi vezetők számára az egyházpolitika idegen területnek számít. A különböző funkciókat viselő papok jelentős részét a megyei párt és állami vezetés, a főelőadó nem javasolta volna közéleti szerep betöltésére. (MNL SML, 518.f. MSZMP Somogy Megyei Bizottságának iratai, Kaposvár, 1959. december 30.)

Az egyházügyi főelőadó megállapításait még jobban alátámasztotta, hogy a felsorolt papok között sok volt az egyházi méltóságot viselő lelkész. Ez arra utalt, hogy az egyházmegye vezetése ügyesen kihasználta az újrakezdés bizonytalanságait, s igyekezett a számára megbízható, tekintélyes papokat bejuttatni a különböző választott társadalmi, állami szervezetek pozícióiba.

Az MSZMP Politikai Bizottságának 1960. március 1-jei határozata a katolikus egyházzal szembeni keményebb politika dokumentuma. A határozat visszalépést jelentett az 1958-as irányvonalhoz képest, mert újra megerősítette az „illegális klerikális erők” elleni harc szükségességét. (BALOGH, 1996.)

1962 februárjában készült egy lista, amelyet a veszprémi püspökségen elláttak ugyan iktatószámmal, de azt aláírás nem hitelesítette. A listáról egyrészt feltételezhető, hogy az a már előzőleg büntetett papok névsora, másrészt az is, hogy a fegyelmezendő lelkészeket vette számba. Mindkét szempont elfogadható. Az első azért, mert a Rákosi-rendszer ilyen tömegű büntetéstől sem riadt vissza, és ezeket a lelkészeket újra számba vették „veszélyes elemekként”. A második verziót az teszi valószínűbbé, hogy a legsúlyosabb fokozatú büntetés a későbbiekben bekövetkezett.

A fegyelmezési fokozatok közül a „büntetésből áthelyezve” minősítésű a legenyhébb. A 35 lelkész közül csupán Bellák Alajos, Kiss András, Koronczi László, Németh Béla, Puska Ferenc került 1962-ben az új szolgálati helyre. Déghy Pál, Kőgl Lénárd, Schwartz M. Róbert, Szabó László, Tóth B. László pedig 1961-ben foglalta el új állomáshelyét, és 1962-ben nem diszponálták új helyre. A többi lelkész szolgálati helye változatlan maradt. A „büntetve és áthelyezve” minősítés legfeljebb figyelmeztető jellegű, mert a 13 lelkész közül csak Kukoda Miklóst diszponálták a megnevezett szolgálati helyről Taranyba. Ez az áthelyezés is közigazgatási megyén belül történt. Fábos Pál, Novák István, Pék János pedig 1961-től dolgozott a nevezett plébánián. A „büntetve” fokozat minőségét, tartalmát a rendelkezésre álló dokumentumok alapján nem lehet megállapítani. A legszigorúbb az „egyházi büntetés” volt, mert Horváth Józsefet, Rajczi Pált 1962–64-ig eltiltották az egyházi szolgálattól. Vass Sándor 1962–63-ban kapta ezt a büntetést. Nagy György pedig 3 évig, 1966–68-ig nem gyakorolhatta papi hivatását. (A Veszprémi Egyházmegye névtára, Veszprém, 1963; 1975; 1984. és 1992.)

Több szempontból tanulságos a kimutatás, mert dokumentálja az ellenállás erejét, minőségét.

## Az egyházmegye „ellenálló” szellemű papságának kormegoszlása:

30–40 év: 5 fő	41–50: 22 fő	51–60: 23 fő	60 felett: 5 fő	Összesen: 55 fő
----------------	--------------	--------------	-----------------	-----------------

Forrás: VFL, 2000-16/1962. és a Veszprémi Egyházmegye névtára, 1963

Az 55 lelkészből 21 rendelkezett doktorátussal és 18 fő viselt valamilyen egyházi méltóságot. Az 55 lelkészből 25 Veszprém megyében, 20 Somogyban, 10 Zalában tevékenykedett. A tények alapján megállapítható, hogy az egyházmegye katolikus lelkészeinek elitje ellen irányult a tervezet. Közel azonos szám reprezentálta a legaktívabb korosztályt (22 fő) és a tapasztalt, tekintélyes lelkészeket (23 fő). Ez a két korcsoport a megye lelkészállományának meghatározó ereje. A doktorátussal rendelkezők magas aránya – 31,18% – is azt dokumentálta, hogy az egyházmegye életében meghatározó szerepet játszó papi csoportról volt szó. Ezt az államnak is figyelembe kellett vennie, de Klempa Sándor számára is nagyobb mozgásteret biztosított, hogy a szándékok megvalósítását akadályozza.

Az egyházpolitika sajátos ingamozgását a külpolitikai tényezők erősen befolyásolták. A II. Vatikáni Zsinat és vele együtt a Szentszék új politikai irányvonalának, az *aggiornamento*-nak meghirdetése döntően meghatározta a magyar egyházpolitikát. Az 1960–61-es keményebb politikai vonalvezetés után három egymással szorosan összefüggő kérdés körül kristályosodott ki a Somogy megyei katolikus egyházpolitika:

1. a békepapi mozgalom és az ellenálló, azaz a reakciós papok helyzete;
2. a Vatikánhoz fűződő viszony;
3. az ökumenia.

Az első és a második a katolikus egyházzal megkötött egyezmény (1950) után „örökzöld” téma maradt, a harmadikat a zsinat vetette fel katolikus részről, veszélyeztetve a pártállam eddig sikeresen alkalmazott, a protestáns és a katolikus egyházak szembenállására épülő taktikáját.

A II. Vatikáni Zsinat első ülését (1962. október 11. – december 8.) élénk érdeklődés fogadta. Az egyházi sajtó, a *Magyar Kurír* hangsúlyozta az új szentszéki politika haladó jellegét. A sajtó idézte a pápa és a zsinati atyák minden fontos megnyilatkozását. Az egyházügyi főelőadó szóhasználata szerint az egyház „hivalkodik” a „modernséggel”, „fetisizálja” és megmenti a világbéke ügyét. (MNL SML, XXIII. 1. f. 16. a. TÜK Összefoglaló jelentés az egyházpolitika helyzetéről, 1962. IV. negyedév, Kaposvár, 1963. január 2.)

A megye papsága árnyaltan fogalmazta meg véleményét. Takács Károly kőröshegyi esperes-plébános szerint kompromisszum várható a világi dolgokat illetően, ebből új keresztény hagyomány lesz. Ez csak a természettudományos eredmények és világnézet „káros túlzásainak” és a „krisztocentrikus humanizmusnak” az összeegyeztetése által válik lehetségessé. Szerinte minden probléma megoldódik a zsinat végére. Az egyház tanításai igazodnak a korszellemhez, amely a tartós, békés egymás mellett élést valósággá teszi.

Szommer József kaposvári káplán véleménye, hogy a *Mater et magistra* kezdetű pápai enciklika alamizsnaosztó szelleme nem oldja meg a kor izgalmas problémáit. A modernizált paternalizmus, a szegények egyháza ma már diszkreditált álláspont, mert neokapitalista tendenciája nyilvánvaló. Az egyház csak áldását adhatja arra, amit a szocializmus megvalósított az emberiség felemelésére. Óvatos a szentatya – mondja Novák István –, mert eredetileg a keresztény egységet az integristák a kommunizmus ellen akarták létrehozni, és azt mint új eretnekséget elítélni. Az egyházfő azonban tartott egy új egyházszakadás lehetőségétől, és így inkább a harmadik utat, Róma egységét választotta. Ottaviani bíboros oppozíciója vereséget szenvedett, de ez még nem végleges, hiszen a bíboros a teológiai bizottság elnökeként továbbra is fontos szerepet játszik.

Molnár György inkei esperes a katolikus egyház egységét a pápai primátus és a családokozhatatlanság dogmája összefogó erejeként értékelte. Ez biztosította a hierarchiát, amelyet fenn kellett tartani, mert ez az egyház kohéziójának sarkköve, lényege. Ha ez nem működne, anarchia ütne fel a fejét, holtpontra jutna minden kérdés. A pápai tekintély imponáló volt a kinyilatkoztatás dogmájának tárgyalásakor. XXIII. János pápa határozott állásfoglalása egyértelműen mutatta a követendő utat. Az egyházfő bölcsessége mutatkozott meg abban is, hogy megkülönböztetett módon fogadta püspökeinket, s a kommunizmust tapintatosan meg sem említette.

Kukoda Miklós taranyi plébános úgy látta, korai még sikeres zsinatról beszélni. Az első ülészak a legnehezebb szakasz volt. A következőn még sok vita lesz, de a legdöntőbb szerepe a harmadik szakasznak lesz, amikor majd a Szentlélek fog munkálkodni a zsinaton.

Kassai Lajos kaposvári lelkész is az *aggiornamentoban* jelölte meg a zsinat lényegét. A szentatya meg akarta fiatalítani, újítani, időszerűvé tenni, a mindennapokhoz közelebb vinni az egyházat. A pápa ugyan tiltakozott az „újítás” kifejezés ellen, a valóságban mégis minden tette ennek szükségességét indokolta, mert az egyházhűség és a haladás két egymást feltételező fogalom.

Olyan ez a zsinat, mint egy barátságos futballmérkőzés – jellemezte találóan a zsinatot dr. Lukács István esperes plébános –, amelyen az ellenfelek egyet akartak, sportolni és gólt rúgni. Főszerepe ebben a játszmában a pápának volt. Ő tölti be a bíró döntnöki tisztét. Végző fokon az egyházfő határoz minden világpolitikát is érintő kérdésben. Elvetheti és elfogadhatja a határozatokat, mert a zsinat dekrétumai rá nézve nem kötelező érvényűek. De valamennyi résztvevő ott lesz a mérkőzést követő hosszú kibékülési, barátkozási folyamatban a fehér asztalnál. Hisz lényegében egy célért küzdenek, az egyház fennmaradásáért.

Sebestyén József csokonyavisontai prépost, a békemozgalom elnöke azt várta a zsinattól, hogy az üres ordináriusi helyeket betöltik, rendeződik a Mindszenty-ügy. Bizakodott abban, hogy a második szakaszban Hamvas Endre érsekként, Brezanóczy Pál püspökként lehetne ott. Klempa Sándor is várta, hogy meghívja a pápa, s reménykedett a püspöki cím elnyerésében is. (Uo.)

A zsinat első ülészaka a béke kérdését úgy vetette fel, hogy annak egyoldalú,

a közép-kelet-európai országok álláspontját tágabb horizontba helyezte. A „krisztocentrikus humanizmus” transzcendenciába hajló álláspontját földi tartalommal töltötte meg, az egyházi főelőadó úgy látta, hogy a zsinattal kapcsolatos várakozások mellett a somogyi katolikus papság nem feledkezett meg arról a valóságról sem, amelyben élt. Ez magyarázza az egyházügyi főelőadó megjegyzését, hogy további érthetetlen elszigetelődés és várakozás figyelhető meg néhány „értelmes pap hírében álló” lelkésznel.

Dr. Földváry Imre pusztakovácsi pap szerint egyesek a békemozgalmat saját karrierizmusuk kielégítésének eszközeként használták fel. Temesi József somogyeszi káplán az elvilágiasodás veszélyére figyelmeztetett. Komáromi András szentgáluskéri és Szalai József büssüi lelkészek a korábbi sérelmek, a papi magatartás kétértelműsége miatt nem voltak hajlandók részt venni a békemunkában. Csak akkor vállalnak szerepet a különböző alkalmakkor, ha világnézetükkel összeférhetően nyilatkozhatnak meg. Ebben az esetben pozitív álláspontot hajlandók képviselni.

Dr. Szemes József somogyzobi plébános a békemozgalmat feleslegesnek tartotta, mert az egyház feje is békét akart, így nincs szükség külön békemozgalomra, mert a béke szellemében kell élnie, tevékenykednie minden papnak. Az ateista és vallásellenes tevékenységgel nem lehet igazi papnak megbékélnie. Itt harc van és lesz mindig.

Tersztenyák László nemesvidi pap is – akinek nevét a későbbiekben a reakciós papok között még gyakran említette Werstroh János egyházügyi főelőadó – úgy értékelte a helyzetet, hogy a hercegprímás politikai megnyilatkozásai nem szolgálták és nem szolgálják a magyar katolikus egyház érdekeit, s leszámolt ifjúkori példaképével.

Bárdos József a közelmúltra utalva hivatkozott az egyházat a Rákosi-rendszerben ért sérelmekre, s a vallásukhoz hű világiak üldözésére, és azokra, akik a szektarianizmus áldozatai lettek. Ő is megjárta évekig – mondvascsinált vádak miatt – a börtönt. A civil áldozatok politikai rehabilitációja megtörtént. A papok politikai szerepe jelentéktelen, ezért be kellett érniük a „lelki rehabilitációval”, ami a kölcsönös bizalom és belátás kádári politikájának alapja. Úgy érezte – különösen az MSZMP 1962-es őszi pártkongresszusa óta –, hogy megbecsült polgára hazájának.

Langmár Lipót siófoki apátplébános szerint Mindszenty halála lényegesen megkönnyítené az állam és az egyház közeledését. A papok általában várták, hogy a Magyar Népköztársaság kiadja Mindszentyt, és ennek fejében még megfelelőbb, normálisabb viszony alakul ki az állam és egyház között, fűzte hozzá a főelőadó. (Uo.)

A főelőadó summázó véleménye többértelmű. Úgy látta, hogy „[...] a papi füleknek kedves volt a zsinat hangvétele, konszonáns vélemény alakult ki az egész papságban. Különösen nagy mellel járnak a békepapok, mert úgy érzik, hogy a legfőbb egyházi helyről szentesítve van eddigi tevékenységük. Nagyobb öntudatot, papi hivatástudatot adott a mozgalmon kívül állóknak is, hisz a koronában olyanok is vállalták a világi témát, akik korábban viszolyogtak ilyen kényes feladatoktól.” (Uo.)

Ez a „haladó” irányvonal kialakulását tette lehetővé az egyházon belül. Ebben nagy szerepe volt a korszellemnek, amely alól a pápa sem vonhatta ki magát. Ezért kellett a zsinatnak az egyház és a hit problémáit a mai világ dimenziói szerint felvetnie.

A nemzetközi erőviszonyok a szocialista országok javára billentek, ebben a gyarmati népek felszabadulásának is döntő szerepe volt. A katolikus egyház befolyása alól így kikerült híveinek egynegyede és több ezer papja. Ugyanakkor fenntartással is fogadta Werstroh János a zsinat 1962-es ténykedését, mivel a haladás és béke érdekében tett nyilatkozatok belső meggyőződésből fakadásában kételkedett, mert szerinte az egyház megrendült helyzete miatt, taktikai okokból politizált így. Akarva akaratlanul azonban ez a politika az egyetemes emberi haladás szempontjából mégis fontos tény. (Uo.)

A véleményüket kifejtő papok egy része – Novák István, Kukoda Miklós, Földváry Imre, Szalai József, Szemes József, Bárdos József – szerepelt a megfegyverzendő papok 1962-ben készült listáján.

Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya a Politikai Bizottság számára összegző jelentést készített az 1958. június 22-i és az 1960. március 1-jei politikai bizottsági határozatok végrehajtásáról és a további feladatokról. A párt megyei propaganda- és művelődésügyi osztályának helyzetelemzése ennek a jelentésnek az alapvető forrása.

A politikai közélet változásai az egyházak és az állam, az egyházak és a helyi közigazgatási szervek, a politikai és a társadalmi szervezetek kapcsolatrendszerét is átalakították. Az egyházak mozgásteret megnőtt azáltal, hogy a hivatalos politika látványosan igyekezett bevonni a papságot a közéletbe, ezáltal erősíteni az egyházak lojalitását.

Az 1964-es egyházpolitikai jelentésben szereplő adatok 1958-hoz képest erőteljes növekedést mutattak a katolikus papság közéleti funkcióvállalásában. A 67 tanácstag között már 16 római katolikus pap található, míg '58-ban ez a szám csak 4 volt. (MNL SML, XXIII. 1. f. 16. a. TÜK Jelentés az MSZMP PB 1958. július 22-i és 1960. március 1-jei határozata végrehajtásának helyzetéről, Kaposvár, 1964. szeptember 30.)

A papok aktivitásának fokozódását mutatja az is, hogy egyre szívesebben szerveztek olyan megmozdulásokat, amelyekben a társadalmi szervezetekkel együttműködhetnek. Különböző munkaakciók ürügyén a népfront akcióbizottságaiban tevékenykedtek, ezzel lehetőséget teremtettek arra, hogy az adott község lakóit végiglátogathassák. A családok ünnepi eseményein is részt vettek. Szívesen jelentek meg a közösségi élet különböző szinterein. Volt, aki puritán életmódjával, a fizikai munkában való részvétellel igyekezett hatni a hívekre. Az aktivitás a fiatal papoknál volt a legnagyobb. (Uo.)

A papi békebizottság 1964 májusában tartott ülésén, amelyen megjelent Beresztóczy Miklós, az Országos Békebizottság Katolikus Bizottságának főtárgyára, legfontosabb feladatként jelölték meg, hogy a passzív vagy időnként ellenséges magatartást tanúsító papokat kimozdítsák apolitikus magatartásukból, gyengítsék a moz-

galommal szembeni antipátiájukat. A lelkészekkel folytatott személyes beszélgetések során 50 papot kerestek fel a bizottság tagjai.

A szeptember 28-án tartott bizottsági ülésen megállapították, az általános tapasztalat az, hogy a felkeresettek többsége nem idegenkedik, illetve nem zárkózik el a mozgalomtól. Eddigi passzivitásukat kisebb fenntartásokkal, de legtöbb esetben egyéni sérelmeikre hivatkozva próbálták indokolni. Az elért eredmény azonban jobb is lehetett volna. Ennek oka az volt, hogy még a békepapi bizottság tagjai is bizonytalanok voltak az állam és a Vatikán közti tárgyalások végkimenetelében. Arra számítottak, hogy azok egyik eredménye a békepapi mozgalom felszámolása lesz, valamint arra, hogy a veszprémi püspökség élére visszahelyezik Badalik Bertalant.

Ez a bizonytalanság az egyezmény aláírása után feloldódott. Az egyéni beszélgetések során a bizottság tagjai negatív tapasztalatokat is szereztek. Több pap – Pék János (fonói), Fábos Pál (szabási) plébános – megtagadott minden együttműködést. Volt, aki feltételeket szabott. Komáromi András szentgálaskéri plébános felvetette, mi lesz a jelenleg üzemekben dolgozó, működésüktől eltiltott papokkal, miért nincs szabad vallásoktatás, elegendő papír az imakönyvek nyomtatására.

Mivel a negatív észrevételekről a bizottság tagjai az ülésen többnyire nevek nélkül számoltak be, néhány esetben csak következtetni lehetett arra, kinek volt ellenséges megnyilvánulása. Valószínűleg Komáromi András beszélt arról is, hogy Magyarországon van egy békemozgalmi és van egy „ortodox” egyház. Dr. Androsits István sérelmezte, hogy nem kapott hitoktatói engedélyt, s addig, míg azt vissza nem kapja, a békepapi mozgalom nem érdekli. Kakas Aladár mesztegnői plébános azért utasította el a mozgalomhoz való közeledést, mert az előző egyházügyi főelőadó egy tájékoztató előadáson feltett kérdései miatt behívatta, és „gorombán lehordta”, és az-óta is mint reakciós papot kezelték.

Hasonlóan egyéni sérelmeire hivatkozott Buzási Lajos és dr. Szemes Lajos. A felmerült „ellenséges” nézetek közül ki kell emelni néhányat. Móring József látrányi lelkész véleménye szerint állami vonalon kisperték a sztálinistákat, ideje lenne a papi békemozgalomból is eltávolítani őket. Komáromi András úgy vélte, a Mindszenty-kérdés nem oldható meg, a bíboros nem mondhat le rangjáról. Az állam az egyházzal kötött megegyezést nem tartotta be, mert a sajtó sértő és durva hangot használt. Ezt bizonyította, hogy a *Pártélet* 1964. szeptemberi számában „veszetteknek” nevezte az egyházi személyeket. (Uo.)

Szemléletes a kifogásolt szó szöveggörnyezete: „Mindent egybevetve megállapíthatjuk, hogy a zsinat második ülészakájának befejezése óta a Vatikán reakciós körei tervszerű és nyílt támadást indítottak a szocialista országok ellen. Az olasz püspöki kar, nyilván VI. Pál tudtával és jóváhagyásával hirdette meg ismert nyilatkozatában a kommunizmus elleni harcot. Az erősödő antikommunista tendenciával szemben határozott magatartásra van szükség. Ha a Vatikán »veszettjei« továbbra is provokatívan kiélezzik a helyzetet, tapasztalni fogják, hogy ennek elsősorban a katolikus egyház látja kárát.” (*Pártélet*, 1964. szeptember 124.)

A cikk hangvétele, frazeológiája még mindig a legkeményebb rákosista dik-

tatúra szellemét idézte, pedig az állam és az egyház közötti részleges megállapodás hónapjában vagyunk. A 60-as évek egyházpolitikájában ötvöződött a keményvonalasság a népszerűség keresésével.

A megyei békebizottság három új tagot választott: Kató Ottó vízvári, Szöllősi Ferenc iharosberényi plébánost és Tersztenyák József kaposvári káplánt. (Tersztenyák József a „reakciósként” számon tartott dr. Tersztenyák László öccse.) Kimaradt a bizottságból Gaál Ferenc ladi plébános, aki semmiféle munkát nem vállalt arra való hivatkozással, hogy neki ugyan semmi kifogása nincs a mozgalommal szemben, de aktív tevékenységet nem vállal, a bizottságba is tudta nélkül és akarata ellenére választották be. (Uo.)

Az egyházügyi főelőadó, Decsi József – aki 1964-ben került Somogy megyébe – szerint a papi békebizottság munkája az elmúlt időszakban megélenkült. Az állam és az egyház közötti 1964-es részleges megállapodás további biztonságot és lendületet adott a mozgalomnak. A bizottság tagjait sikerült kimozdítani a korábbi passzivitásukból. Jelenleg aktív tevékenységet folytattak a mozgalom kiszélesítése érdekében. Arra törekedtek, hogy visszahúzódó paptársaikat a mozgalom szempontjából helyes irányba befolyásolják. (Uo.)

Az egyházügyi főelőadó mérsékelten optimista állásfoglalását ellensúlyozta a párt megyei propaganda- és művelődésügyi osztályának az értékelése. Ez is elismerte, hogy a lojális magatartást tanúsító papok igyekeztek hatni a többséget kitevő ingadozókra és a „reakciós” magatartásúakra is. Hatásuk azonban nem volt nagy. Eredményes fellépésüket elsősorban az gátolta, hogy soraikon belül nem volt rend, ők is vitakoztak egymással (nemegyszer a jövedelem és a kongrua miatt). Paptársaik között nyíltan nem léptek fel a reakciós nézetekkel szemben. Többször megtörtént, hogy a béke kérdésében kifejtett „reakciós” állásponttal a békepapi összejöveteleken a békebizottsági tagok sem vitakoztak. Közülük többnek nem volt tekintélye a papi körökben. Azt mondták róluk, hogy anyagi előnyök és pozíció miatt lettek békepapok.

Sokkal tevékenyebbek a reakciós nézeteket valló papok, akik a megye római katolikus lelkészeinek mintegy 20–25%-át tették ki. Közülük többnek komoly befolyása volt (dr. Tersztenyák László nemesvidi, dr. Androsits István öreglaki, dr. Szemes József somogyszobi plébános, Fábos Pál szabási lelkész). A „reakciós” papok az állam és a Vatikán közötti tárgyalásoktól a békepapi mozgalom felszámolását és Badalik Bertalan visszatérését várták. Ezt a véleményt terjesztették is, s bátrabban hirdették nézeteiket is.

Érveikhez az anyagot főleg a nyugati rádiók egyes adásaiból merítették. Bíralták a kormány valláspolitikáját, a hitoktatási rendszert, a rádió egyes adásait, alkalmanként a sajtót, például a *Szülőknék a nevelésről* című rovatot is.

A mozgalommal szemben álló papok a békepapok ellen is felléptek. Egy katolikus békepap másik községbe való helyezése után több mint 30 névtelen levelet kapott. Ezeknek a lényege egy volt: a hívek nem fognak egyházi adót fizetni, mert nekik az állammal egyezsége lépett békepap nem kell. A papságnak mintegy a felét kitevő

„semleges” réteg a politikai hangulatnak megfelelően ingadozott. Vagy közeledett a hivatalos politikához, vagy passzivitásba vonult. (Uo.)

Az egyházügyi főelőadó és a párt megyei propaganda- és művelődési osztályának elemzése Somogy egyházpolitikai helyzetét illetően kiegészítették egymást. Decsi József óvatos optimizmusát az magyarázta, hogy még csak ismerkedett a megyével. A papi békebizottság tagjai igyekeztek a „*homo novus*”-nak konszolidált képet mutatni, de ez csak félig-meddig sikerült, hiszen a kemény ellenvéleményeket elhallgatni nem lehetett, azok a vatikáni zsinat hangulatában, a Kádár-kormányzat felszínen megegyezést kereső politikájával nem voltak elfojthatóak az egyházi körökön belül.

Az MSZMP PB számára készült jelentés azt igazolta, hogy a békepapi mozgalom a megyei papi békebizottság szintjén a politika kívánalmainak megfelelően működött. Megpróbálta tevékenységét tartalommal megtölteni, azaz megnyerni a mozgalom számára azt a 75%-ot – a semleges passzívok, az ellenálló reakciók –, amely a meggyökeresedést jelenthette. Erre a Vatikán új politikája kínált lehetőséget, amelyben a békepapok és a pártállam vezetése bízott. Ugyanakkor a katolikus papság zöme a politikai légkör olyan kedvező megváltozását várta, amely a hitéletet korlátozó intézkedések enyhítését jelenti.

A papság az egyházat közvetlenül érintő, sorsát döntően meghatározó politikai kérdéseken kívül mással nem foglalkozott. Ezzel magyarázható, hogy a koronákon, az egyéni beszélgetéseken nem esett szó a termelészövetkezetek megalakulásának kérdéséről. Az egyházi vezetés, a püspök deklarációi a kérdést illetően nem váltottak ki sem pozitív, sem negatív véleményt. A tulajdonviszonyok erőszakos, felülről vezérelt átalakításának keserű tapasztalatai, amelynek az egyházak szenvedő alanyai voltak, most is figyelmeztető mementóként működtek.

1965-ben továbbra is a II. Vatikáni Zsinat határozatainak végrehajtása volt a fő feladat. Az anyanyelvű liturgia bevezetése nagy belső változásokat jelentett. A reformmal szemben tapasztalható ellenállásnak az volt az oka, hogy a szertartások magyar nyelvű fordítása nem tartott lépést az igényekkel, a fordítások rosszaknak bizonyultak. A megszokás, a régihez való ragaszkodás is hátráltató tényezőnek tűnt. A latin nyelvű szertartás misztikuma vonzónak látszott. Még az új oltárformát és vele együtt a magyar nyelvű szertartást sem vezették be a megyében 1965-ben. (MNL SML, XXVII: 518. f. MSZMP Somogy megyei iratai. Jelentés Somogy megye egyházpolitikai helyzetéről, Kaposvár, 1966. február 1.)

Az ökumenikus törekvések katolikus részről még nem nyilvánultak meg a megyében. A főelőadó azonban azért tartotta ezeket fontosnak, mert úgy vélte, hogy a római katolikus papság részéről lesznek törekvések arra, hogy a zsinat szellemének megfelelően megpróbálják megteremteni az együttműködést a többi egyhazzal, amelynek célja az ateizmussal szembeni egységfront megteremtése. A katolikus papok többsége továbbra is várakozó állásponton volt a zsinati határozatok gyakorlati végrehajtásának kérdésében. Arra vártak, hogy az egyházkormányzat egységes intézkedést fog kiadni a végrehajtással kapcsolatban. A zsinati határozatok megisme-

rése még időt követelt. Jelentős azok száma, akik még ezeket nem ismerték megfelelően, vagy ha ismerték is, nem helyesen értelmezték. (Uo.)

A II. Vatikáni Zsinat által keltett remények miatt Klempa Sándor helyzete sem volt könnyű, hiszen a Szentszék akarata ellenére püspöki általános helynökként vette át a Veszprémi Egyházmegye irányítását. 1959. június 6-ig állt ilyen minőségben az egyházmegye élén. Címzetes püspöki rangja előrelépést jelentett, mert felszentelték, ezzel járt az apostoli kormányzói kinevezés. A zsinat által megindított enyhülési folyamat következményeként várhatta, hogy a Szentszék és az állam közeledése az ő státuszában változást hoz, azaz a pápa (XXIII. János) teljes jogú püspöknek nevezi ki. Reményei nem váltak valóra, ez erősítette papi ellenzékének helyzetét, s hozzájárult az aula fegyelmének lazulásához, mert a papok egy része úgy értékelte, hogy Klempa Sándort a Szentszék nem ismeri el. Ennek oka az volt, hogy továbbra is az állami akarat végrehajtóját látta benne. (MNL SML, XXVII. 518. f. MSZMP Somogy Megyei Bizottságának iratai. Féléves jelentés, Kaposvár, 1965. július 12.)

A főpásztori tekintély növelése érdekében az apostoli kormányzó 1965 májusában és júniusában jelentős számú plébániát látogatott meg a megyében. Ezek a látogatások kedvező hatást váltottak ki a papság körében. A meglátogatott papok a kormányzó látogatását felhasználták arra, hogy problémáikról tájékoztassák. Ennek eredménye az volt, hogy néhány idősebb vagy beteges, nehéz helyzetben lévő pap diszponálására is sor került. (Uo.)

Az állam és az egyház közötti 1964-es részmegállapodás hatása sajátos módon jelentkezett a megyei egyházpolitikában. Ha újból megvizsgáljuk a diszpozíciók adatait, akkor az 1965-ben áthelyezett 68 fő egy évvel a részmegállapodás után magas számnak tűnik. Magyarázata csak az lehet, hogy a politikai és egyházi hierarchia felső szintjén megkezdődő enyhülési politika fáziskéséssel jutott el az alsóbb szintekre. A következő évek adatai már a megállapodás csillapító hatását igazolják.

Somogy különleges helyzetű, mert a püspöki székhely nem a megyében van. Az ún. megyéspapokat, akiket más egyházmegyéből büntetésből helyeztek át, gyakran Somogyba diszponálták. A főelőadó megfogalmazása szerint a megye „büntető tábor”, mert ide küldték vezekelni a papokat. Arra nem derült fény, hogy a büntetésben mekkora szerepet játszottak az állami szervek, s milyen szerepet kaptak az egyházi hatóságok.

A büntetésből Somogyba diszponált lelkészeknek új állomáshelyükön „bizonyítani” kellett. Ez a hitélet fellendítését jelentette. Így került Csertő Antal ferences rendi tanár Marcaliba. Az aula kérte számára a hitoktatói engedély megadását, amit az egyházi főelőadó arra való hivatkozással, hogy nem ismeri az illető előéletét, megtagadott.

A megyei katolikus békebizottság tagját, dr. Lukács Istvánt – Klempa Sándor akarata ellenére – az állami hatóság ugyancsak Marcaliba helyezte 1964-ben. Már dr. Lukács István diszponálása előtt kibontakozott az ellenállás, amelyben az ott dolgozó káplánok és a hívek is részt vettek. A marcali plébánián két káplán működött. Csertő Antal odahelyezése egy lelkész áthelyezését vont maga után. Fel-

tételezhetően azért Bencsik Pálra esett a választás, mert ő volt a dr. Lukács Istvánnal szembeni ellenállás szervezője. Az egyházügyi főelőadó tárgyalt a kérdésről dr. Börzsey Jánossal, az apostoli kormányzó képviselőjével. Megállapodtak abban, hogy 1964–65 telén nem lesz újabb diszpozíció. A főelőadó betegszabadsága alatt azonban Bencsik Pált Marcaliból Nagykanizsára helyezték.

Mindez nagy felzúdulást keltett a hívei között. Küldöttség kereste fel a püspökséget, hogy a káplánt ne vigyék el. Az aula azonban arra hivatkozott, hogy ezt a diszpozíciót az állam akarta. E nyilatkozatból a főelőadó azt a következtetést vonta le, hogy ebben az áthelyezésben olyan állami szervek voltak érdekelve, amelyeknek nincs joga Somogy megyébe diszponálni. Nem tartotta helyesnek, hogy a Somogy megyét érintő egyházi ügyekben Veszprémben intézkedjenek. Az aula Klempa Sándor azon ígérete ellenére is végrehajtotta a diszpozíciót, hogy a karácsonyi ünnepek előtt nem helyezik át a népszerű káplánt. Ezek után érthető a közfelháborodás. Dr. Lukács Istvánt levelekben veréssel fenyegették meg, s megígérték, hogy elzavarják a községből, ha Bencsiket nem helyezik vissza a faluba. Az indulatokat az magyarázta, hogy a hívek szerint a káplánt Lukács esperes helyeztette el. (MNL SML, XXVII. 518.f. MSZMP Somogy Megyei Bizottságának iratai, IV. negyedévi jelentés, Kaposvár, 1965. január 5. és *A Veszprémi Egyházmegye papságának névtára*, 1975.)

A zsinat és az 1964-es egyezmény együttes hatása sem volt elegendő ahhoz, hogy ne a régi beidegződések működjenek. A pártállam vezetői a megye határain átnyúlva, sértve a másik megye érdekeit, az egyházi főhatóságot kényszerítették akaratuk végrehajtására. Klempa Sándor a hármas szorításban – a pártállami szervek által támogatott békepap, a békepap ellen tiltakozó hívők, a hivatali tekintélyét féltő, a Somogy megyei érdekek megsértésére hivatkozó egyházügyi főelőadó ellenében – nem tudott helyesen dönteni, erre alternatíva sem volt, ezért hezitált. Tipikus, gyakran megismétlődő eset ez, amely csak a különleges körülmények közt vált ismertté.

Klempa Sándor végül ez ügyben is a közelebb levő, erősebbnek látszó hatalomnak engedett. A zsinat ugyan új utakat nyitott az egymásra találás jegyében, de gyors változást várni nem lehetett. A „helyi” politika még elég erős volt, hogy úgy érezze: az egyház vele szemben nem hivatkozhat a Vatikán és az állam közötti részleges egyezményre, amelynek politikai hatásai csak lassan válnak kézzel foghatóvá.

Klempa Sándor részt vett a II. Vatikáni Zsinat harmadik ülészakán, mert valamennyi fölszentelt püspök megkapta a kiutazási engedélyt. (BALOGH Margit–GERGELY Jenő /1993/, *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992, Kronológia*, Budapest, 333.) Ez a magyar állam és a Vatikán közeledésének reprezentatív formában való megnyilvánulása volt.

Klempa Sándor számára a részvétel bizonyos értelemben kitérőt jelentett abból a „kaukázusi krétakörből”, amelyet a Szentszék vele szemben folyamatosan megnyilvánuló diszkriminációja köréje vont. Helyzetét azonban nehezítette, hogy hezitáló magatartása miatt összeütközésbe került a Veszprém megyei párt és állami vezetéssel. Ezt bizonyítja az a néhány mondat, amelyet a párt Veszprém megyei propaganda- és művelődésügyi osztálya vezetőjének, Kiss Jánosnak, az MSZMP KB

Agitációs és Propaganda Osztálya számára készült jelentésében olvashatunk: „A reakciós papok magatartását, tevékenységét bizonyos vonatkozásban segíti az egyházmegye irányítása is. Ugyanis K. S. /Klempa Sándor/ ilyen irányú magatartásával nagyban akadályozza a normális egyházpolitikai helyzet kialakulását és ezzel a reakciósok táborát erősíti.” (MNL, OL, M-KS-288-22/1964/5. öe. Jelentés a vallásos ideológia elleni eszmei harcról és az egyházpolitikai helyzetről Veszprém megyében. Veszprém, 1964. szeptember 28.)

Érthető, hogy a szorongatott helyzetben lévő apostoli kormányzó védekezni kényszerült a maga módján. A Somogy Megyei Katolikus Békepapi Bizottság 1965. első negyedévi ülésén személyesen vett részt. Tájékoztatót tartott a zsinati ülés tapasztalatairól. Ebben határozottan és félreérthetetlenül kiállt a papi békemozgalom szükségessége mellett. A Somogy megyei főelőadó pozitívnak értékelte az előadást, mert a személyes élmények elmondásán kívül a beszámolón végighúzódtott az integrista felfogás, azaz a minden keresztény erőt a kommunizmus ellen egy táborban egyesíteni akaró összefogás gondolatával való szembenállás. A békepapi mozgalom melletti kiállás a főelőadó szerint meglepte a Klempával szembenálló „reakciós” papokat, ugyanakkor pedig biztató hatással volt az ingadozókra. Ez a megnyilatkozás volt – a főelőadó tudomása szerint – az első olyan eset, ahol Klempa Sándor ilyen papi plénum előtt nyíltan kiállt a mozgalom szükségessége mellett. Jó sakkhúzásnak bizonyult az apostoli kormányzó részéről az is, hogy Sebestyén József címzetes prépostot, a Ságvári esperesi kerület főesperesét, a somogyi békebizottság volt elnökét nevezte ki püspöki helynökké. (MNL SML, XVII. 518. f. MSZMP Somogy Megyei Bizottságának iratai I. negyedévi jelentés, Kaposvár, 1965. április 5.)

1968. március 14-én tárgyalta az MSZMP PB az egyházpolitika helyzetét. A megyei párt- és állami vezetés számára ez egyszerre jelentette az 1958-tól 1968-ig terjedő időszak egyházpolitikája mérlegének megvonását és a politikai bizottság határozata alapján az egyházpolitika megyei direktíváinak meghatározását. Mutatta a helyzet változását, hogy a jelentést először dr. Várkonyi Imre, a megyei tanács elnökhelyettese készítette el, majd az MSZMP megyei végrehajtó bizottsága 1968 augusztusában és novemberben a párt megyei bizottsága vitatta meg. Az első ülésen megjelent Prantner József, az ÁEH elnöke, jelezve a téma fontosságát.

Az MSZMP fokozatosan tért át a direkt irányításról az indirekt irányítási módszerekre az egyházpolitikában. Egyre többet bízott az állami apparátusra, de az ellenőrzést továbbra is keményen a kezében tartotta. Látszatpolitika volt ez, a kádári konszolidáció egyik megnyilatkozási formája. A végrehajtó bizottsági ülés elé terjesztett és a pártbizottsági ülésen megvitatott beszámolók között árnyalati különbségek voltak felfedezhetők.

Külpolitikai szempontból mindkét jelentés a politikai bizottsági határozat tétlmondatát visszhangozta. A püspöki kar és a Vatikán közötti kapcsolat a megegyezés óta rendszeres. Ez a kapcsolat általában negatív hatású. A püspökökre nyomást gyakorolt a hazai és a nemzetközi reakció is. (MNL SML, XXVII. 518. f. MSZMP Somogy Megyei Bizottságának iratai. Az egyházpolitikai feladatok a Politikai Bi-

zottság 1968. március 14-i határozata alapján, Kaposvár, 1968. augusztus 5., illetve Az egyházpolitika helyzete és további feladatok a Politikai Bizottság 1968. március 4-i határozata alapján, Kaposvár, 1968. október)

A Vatikán és az állam viszonya most hangsúlyozottan vált egyszerre kül- és belpolitikai tényezővé. A katolikus egyház pozícióinak gyengítése, tehát a „helyi”, a „regionális” politika számára is fontossá vált. A jelentés első variációja ezért kapcsolta össze a reakció tevékenységének megélénkülését a belpolitikai helyzet és a nemzetközi – a lengyel, a csehszlovák és jugoszláv – események alakulásával. Ennek hullámverései befolyásolták a papi közvélemény formálódását.

A koronákon a lelkészek egy része hozzászólásában a békepapi mozgalmat, az egyházkormányzatot és a pártállammal együttműködő papokat bírálta. Precedensként szerepelt Török Pál Vendel somogytárnócai katolikus plébános ügye, aki „két alkalommal nyíltan lázított a Magyar Népköztársaság ellen, vele szemben a bíróság járt el”. 1966–67-ben „szolgálaton kívül volt”, ahogy az egyházmegyei névtár jelzi. A szocializmust támogató, szolgáló egyház helyett az „egyházi reakció” az államtól független hitvalló egyházat akart. Ezt a hivatalos politika az antikommunista keresztény egység létrehozása szándékaként is aposztrofálta.

A beszámoló az MSZMP Politikai Bizottságának határozatára épült, átvette annak általános érvényű megállapításait. Prantner József, az ÁEH elnöke hozzászólásában ezért hiányolta, hogy nem eléggé tükrözi a megyei sajátosságokat. Hangsúlyozta, hogy Somogyban nincsen egyházmegyei központ, aminek következménye a Veszprém megyei központtal szembeni ellenézés. (MNL SML, XXVII. 518. f. MSZMP Somogy Megyei Bizottságának iratai, Kaposvár, 1968. augusztus 5.)

A jelentés második variációja így fogalmazott: „A megye katolikus papságára történelmi hagyományként jellemző az egyházkormányzattal való szembenállás. Ez abból adódik, hogy az egyházmegye többségét Somogy teszi ki, ugyanakkor papjai – főleg a felszabadulás előtt, sok esetben még ma is – hátrányosabb helyzetben vannak a Veszprém megyeiekkel szemben, ahol püspöki székhely van. Az egyházkormányzattal való szembenállás azonban negatív hatású is lehet. Ilyen jelenleg is, mert a mostani egyházmegyei kormányzat az állam iránt lojális magatartású. Dr. Klempa Sándor apostoli kormányzó jó együttműködésre törekszik, a vele való tárgyalások során az esetek többségében egyházpolitikai elgondolásainkat meg tudjuk valósítani. Egyházpolitikánk helyes érvényesítése megkívánja, hogy a megye papsága támogassa a jelenlegi egyházkormányzatot. Ezért fel kell lépni az aulával szembeni ellenzékieskedés ellen. Ezt elsősorban a velünk együttműködő papokkal kell elérni. Állami részről is vigyázni kell arra, hogy az aula tekintélyét ne kisebbítsük. Az egyházkormányzat magatartásában azonban esetenként kétarcúság is tapasztalható, ami elsősorban személyi kérdésekben nyilvánul meg.” (MNL SML, XXVII. 518. f. MSZMP Somogy Megyei Bizottságának iratai, Az egyházpolitika helyzete és a további feladatok a Politikai Bizottság március 4-i határozata alapján, Kaposvár, 1968. október)

Érdekes jellemzést tartalmaz a Veszprém megyei egyházügyi főelőadó jelentése: „Dr. Klempa Sándor veszprémi apostoli adminisztrátor személyének megítélése összetett kérdés. Általánosságban kétségtelen pozitívan kell értékelnünk. Az együttműködést vállalja, politikai szempontból hasznos tevékenységet folytat. Hibája, hogy nem vezető egyéniség, és ebből fakadóan az ügyek megítélésében ingadozik, következetlen. Senkivel nem akar összeveszni, mindenkinek ígér, ígéreteit pedig nem váltja be. Inkorrekt, nemcsak a papokkal, hanem az állami szervekkel szemben is. A papok előtt alig van tekintélye. Az egyházmegyei vezetők (aulisták, főesperesek, esperesek) mind olyan személyek, akikkel együtt lehet működni. Kapcsolataik a helyi szervekkel jók, az egyházakra vonatkozó törvényeket, rendeleteket betartják. Különböző hatásokra azonban időnként ellentétek, feszültségek alakulnak ki közöttük, amelyek miatt a személyes kérdések kerülnek előtérbe, és a püspökség minimális irányító szerepe sem érvényesül. [...] Tapasztható volt az egyházpolitika állami tisztségviselőinek lejárására irányuló szándék. A veszprémi egyházmegyével egyházügyi tanácsosait az elmúlt években különböző intrikák terjesztésével többször szembeállították egymással.” (MNL, OL, M-KS-288-22/1968./11. őe. Egyházpolitikai feladataink Veszprém megyében, Veszprém, 1968. október 3.)

Az egyházmegye sokrétű kapcsolatot tartott fenn Nyugat-Európával. Ezekben a kapcsolatokban természetesen a Szentszékhez való viszony volt a meghatározó. A pártállam a papok külföldi útjainak engedélyezésével, illetve az útlevél kiadásának megtagadásával „szabályozta” és próbálta politikájának megfelelően alakítani a nyugathoz fűződő viszonyt.

A Veszprém megyei egyházpolitikai jelentés arról tájékoztat: Klempa Sándor az iránta megnyilvánuló bizalom jeleként, a '60-as években többször utazhatott Rómába és Nyugat-Európába. Római tartózkodása alatt az elvárásoknak megfelelően pozitív tevékenységet folytatott. A papi békemozgalom érdekében is szót emelt, valamint kisebb-nagyobb következetességgel visszautasította a „reakciós” papok jelentéseit. Akadályozta a Vatikán által szorgalmazott segédpüspöki kinevezést. (Uo.)

A legnagyobb dunántúli katolikus egyházmegye irányítása, mint láttuk, nem volt könnyű feladat. Dr. Klempa Sándor apostoli kormányzót az 1956 után kibontakozó diktatúra helyezte a püspöki székbe. Ennek a pártállami beavatkozásnak súlyos következményei voltak. A több közigazgatási megyét összefogó egyházmegye a helyi érdekek folyamatos egyeztetését követelte. A központi politikai akarat, az azt közvetítő egyházügyi főelőadók és a megyék párt és állami vezetésének transzmiszióján át érvényesült.

1962-ig az apostoli kormányzó megfelelt az elvárásoknak, mert a központi irányítás elvei, módszerei aránylag egyértelműek voltak. A II. Vatikáni Zsinat, valamint a Szentszék és a Magyar Népköztársaság között megkezdődött tárgyalások és az azt követő részleges egyezmény úgy hatottak vissza a belpolitikára, hogy a katolikus egyház számára nagyobb mozgási lehetőség kínálkozott. Ennek határait a pártállam felső vezetése, a megyés püspökök és a megyei párt és állami vezetés a maguk módján értelmezték.

